

אחריות

מנהיגות מתחילה בלקיחת אחריות

”חיים של אחריות
הם חיים שיש בהם אחר.” (הרב זקס)

מנהיגות מתחילה בלקיחת אחריות הרב יונתן זקס

השוו בין הפתיח של ספר בראשית לפתיח של שמות. הפרקים הראשונים של בראשית מספרים על כישלונות של אחריות. בעימות עם האל על החטא, אדם מאשים את חוה, וחוה מאשימה את הנחש. קין טוען "השומר אחי אנכי?", ואפילו לנוח "איש צדיק תמים היה בדורותיו" לא הייתה כל השפעה על בני דורו.

בריחה מאחריות

לעומת זאת, בתחילת ספר שמות משה לוקח אחריות. כשהוא רואה מצרי מכה איש עברי, הוא מתערב. כשהוא רואה שני עברים נצים, הוא מתערב. במדיין, כשהוא רואה רועים מתעללים בבנות יתרו - הוא מתערב. משה, עברי שגדל כמצרי, יכול היה להימנע מהעימותים הללו, אבל הוא לא נמנע. הוא דוגמה ומופת למי שאומר: כאשר אני רואה עוול, אם איש לא מוכן לפעול, אני אעשה זאת!

לקיחת אחריות

במקום ש"אין איש" - הָיָה מֹשֶׁה. הוא קם ועשה. וזה מה שהופך אותו למנהיג. מנהיג הוא מי שלוקח אחריות. המנהיגות נולדת כשאנחנו נעשים מסבילים לפעילים, כשאנחנו מחכים שמישהו אחר יקום ויפעל, מפני שאולי אין מי שיפעל, לפחות לא כאן, לא עכשיו. כשדברים רעים קורים, יש המעלימים עין. יש המחכים שאחרים יפעלו. יש המאשימים אחרים מדוע לא פעלו. יש שפשוט מתלוננים. אבל ישנם גם אנשים שאומרים, "אם משהו אינו כשורה, אנסה לתקן אותו". אלה הם המנהיגים. אלה הם האנשים המחוללים תמורה בימי חייהם. אלה הם האנשים העושים את עולמנו לעולם טוב יותר.

המנהיגות נולדת כשאנחנו נעשים מסבילים לפעילים

רבות מהדתות הגדולות ומהתרבויות הגדולות מבוססות על השלמה. לדידן, אם יש אלימות, סבל, עוני וכאב בעולם - זו דרכו של עולם, או זה רצון האל, או זה טבעו של הטבע בעצמו. הן מושכות בכתפיים וחובקות ידיים: הכול יהיה בסדר בעולם הבא.

היהדות היא קריאתו של אלוהים לאחריות אנושית

היהדות, לעומת זאת, הייתה ועודנה דת המחאה הגדולה של העולם. גיבורי האמונה היהודית לא השלימו; הם מחו. הם היו מוכנים להתעמת עם אלוהים בעצמו. אברהם קרא, "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?" (בראשית יח, כה). משה תמה, "לָמָּה הִרְעֵתָה לְעַם הַזֶּה?" (שמות ה, כב). ירמיהו שאל, "מִדְּוַע דְּרָךְ רָשָׁעִים צִלְחָה?" (ירמיה יב, א). כך רוצה ה' שנגיב. היהדות היא קריאתו של אלוהים לאחריות אנושית. ההישג הנכבד ביותר ביהדות הוא להיות שותפו של הקב"ה בבריאה.

חיים של אחריות הם חיים שיש בהם אחר. אדם אחר, אנשים אחרים, וגם האחר הגדול שלנו, אלוהים עצמו. הוא קורא לנו לעשות שימוש בחירות שנתן לנו - ולקרב ככל האפשר את המצוי אל הרצוי, את העולם הזה אל העולם הראוי.

חיים של אחריות הם חיים שיש בהם אחר אנושית

- « אילו סיפורים בתורה מעוררים בכם השראה לפעול כמנהיגים ולחולל שינוי?
« האם לדעתכם רק אנשים הנוטלים אחריות אישית צריכים להיעשות למנהיגים?
« כלפי מי, ולאלו נושאים, אנו אחראים?
« כיצד אנו מבטאים את אחריותנו?
« כיצד ניצור תחושת בעלות ואחריות?
« כיצד אנו חולקים אחריות עם אחרים?

משימה למליאה

הציגו את 'אבן הדרך' של המנהיגות המוצעת כאן על ידי הרב זקס, התייחסו גם לאחד או יותר מן המקורות המופיעים בהמשך וצינו כיצד עיקרון מנהיגותי זה בא לידי ביטוי בעשייה החינוכית שלכם?

מקורות נוספים לעיון והרחבה

בראשית ג, ט-יב

וַיִּקְרָא ה' אֶל-לֵהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ, "אֵיכָה? וַיֹּאמֶר, "אֶת קִלְךָ שָׂמַעְתִּי בְּגֶן וַאֲיָרָא כִּי עִירָם אָנֹכִי, וְאַחֲבֵא". וַיֹּאמֶר, "מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עִירָם אָתָּה? הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבְלֹתִי אֲכָל מִמֶּנּוּ אֲכָלְתָּ?" וַיֹּאמֶר הָאָדָם, "הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי – הוּא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ, וְאָכַל". וַיֹּאמֶר ה' אֶל-לֵהִים לָאִשָּׁה, "מָה זֹאת עָשִׂיתָ?" וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה, "הַנָּחַשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאָכַל"

בראשית ד, ח-י

וַיְהִי בַּהֲיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן, "אֵי הָבֶל אָחִיךָ?" וַיֹּאמֶר, "לֹא יָדַעְתִּי. הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי?" וַיֹּאמֶר, "מָה עָשִׂיתָ? קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה"

דוד בן גוריון (בנאומו בכינוס הפדגוגי של הסתדרות המורים 17 באוקטובר 1954)

מורי ורבותי! אינני מורה ולא בן מורה, ולא לי לדון בפני ציבור המורים בהלכות הוראה... המדינה הטילה על ציבור המורים אחריות גדולה וכבדה כאשר לא הטילה על שום ציבור אחר בישראל. הייתי במידה ידועה שותף להטלת אחריות זו. ומשום כך ראיתי חובתי לעלות לדוכן כשנדרשתי לכך ע"י שליחי המורים... בלי חינוך הנוער להגשמה אישית, בלי הכשרת הדור הצעיר לקחת על עצמו אחריות מלאה למשימות ההיסטוריות של הדור, בלי התנדבות וזימה יוצרת של המגשימים. אם בית-הספר שלנו יקנה לדור הצעיר תרבות ישראל, הישגי המדע, נאמנות למדינה ולעם ישראל, ויאמן אותו בעבודה חקלאית ובמלאכה, אבל לא יכשיר אותו לחיים חלוציים וליזמה חלוצית - יחטיא מטרותיו... גם חוק-החינוך אינו מבטיח לנו החינוך הרצוי והדרוש. ביצוע חוק-החינוך ככוונתו וכמגמתו, תלוי קודם-כל ברצונו וביכולתו של המורה, בסגולותיו האינטלקטואליות והמוסריות, בכושרו הנפשי ובנאמנותו ובשקידתו. ולכך התכוונתי כאשר אמרתי בפתיחת דברי, שהמדינה הטילה עליכם אחריות גדולה וקשה. היש בידכם לשאת באחריות זו? אני לא רשאי ולא מוסמך לענות על שאלה זו.

על האחריות, ס. יזהר, מתוך "קריאה לחינוך" 1984

"מושג זה הוא אחד מאותם מושגים שבלעדיהם החיים ריקים ושאתם החיים קשים. ואדם נקרא לבחור לו בין השניים **אם בריק או בכאב**. ליטול אחריות זה ליטול כאב ואילו לוותר ולחיות ללא אחריות זה לחיות בריק... אבל במקום אחד בתנ"ך, בספר בראשית, מוגדרת בו האחריות היטב ולכל דקדוקיה: בסיפור יוסף. לאחר שהתגלגל יוסף למצרים ועלה לגדולה, שולח יעקב את בניו למצרים לשבור שבר, אבל יוסף תובע מהם להביא בפעם הבאה את האח הצעיר, את בנימין. דבר שיעקב לא יסכים לו לעולם... לבסוף קם יהודה ואומר לו כך: **אָנְכִי אֶעֱרָבְנִי מִיְּדֵי תִבְקָשְׁנוּ אִם-לֹא הִבִּיאֲתִיו אֵלַיךְ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחֲטָאֲתִי לָךְ כְּלֵי-הַיָּמִים: בִּיטוּי זֶה, "אנוכי אערבנו", עומד על השאלה מי האחראי ומה עושה אדם כדי שיהיה לאחראי: ובכן, האחראי הוא הערב לדבר; לא בעקיפין ולא באיזה אופן משני, אלא ממש "אנוכי אערבנו". למושג "אחריות" אין שום מובן אם אינו מהודק היטב למילה "אני". אין אחריות בלי "אני". אחריות מתחילה ב"אני". וכשהיא מתחילה כך, שוב איננה סתמית. מרגע שאמרת אחריות, גם העולם איננו אדיש עוד. **האחריות איננה אפוא נתון טבעי**, אלא היא הכרעתו של אדם, היא נובעת מנכונותו לשאת באחריות. כשנמצא אדם לשאת באחריות, יש אחריות...**

אחריות כלפי האחר / עמנואל לווינס (מתוך אתיקה והאינסופי)

"אני תופש את האחריות כאחריות כלפי האחר, הווה אומר אחריות כלפי מה שאינו שלי או אפילו אינו נוגע לי, או שמא כלפי מה שאכן נוגע לי, היינו מה שניצב לנגדי כפנים".

'עגלה ערופה עכשיו', רפי פוירשטיין, פורסם 17.8.07 Ynet

אני קורא לחדש את טקס ה"עגלה הערופה" במדינת ישראל. לא, אינני מציע עתה לערוף עגלה, ואינני מציע לבצע טקס בנחל הקרוב לעיר, אך המעמד עצמו נדמה חיוני מתמיד. [...] עד לטקס המיוחד רבצה האשמה על [ה]עם כולו ובעצם על מנהיגיו. אך במה אשמים אנשי העיר שלא ידעו, לא שמעו ולא ראו? כאן נמצאת קביעה מוסרית בלתי מתפשרת. קביעה מוסרית שאנחנו כולנו, דתיים, מסורתיים ויהודים חילוניים חייבים לאמץ: יש לנו אחריות על הדם השפוך. יש לנו אחריות על הדם הנשפך בתאונות דרכים, יש לנו אחריות על דם הצעירים הנשפך בקטטות מטופשות, על הנשים הנרצחות על ידי בעליהן. יש לנו אחריות על הדם הנשפך במעשי רצח הממלאים את דפי העיתונים. כשמדובר בחיי אדם, אי אפשר להתנער מאחריות. מושג האחריות משתנה. גם אחריות עקיפה מהווה אחריות. אי הידיעה עצמה על הסיכון המרחף על חייו של פלוני אלמוני, מהווה סוג של אשמה...

הצביה / רחל שפירא

פרשנויות רבות אך ברור שדוקא האשם שכל איש נוטה להטיל על מה שמחוצה לו, משכניו הקרובים ועד היקום כולו, רק מגדילה את אשמתו.

הם מְצָאוּ גֹיָה,	מִי אִשָּׁם בְּרָצַח
מִה זֶה הָיָה	הַצְבִּיָּה.
מִה זֶה הָיָה,	אִשָּׁם הַצִּיד שֶׁכֵּן וּפָגַע
מִי אִשָּׁם בְּרָצַח	וְעַל טִיב קְלִיעָתוֹ הַשְׁתַּבַּח וְהוֹדָה.
הַצְבִּיָּה.	זֹאת לְמַד, וְזֹאת הוּא יָדַע:
מִי יִשְׁעַר עַל מִה נִהְרָגָה	אִשָּׁם הַצִּיד שֶׁכֵּן
וְיִמְצָא הַתְּכָלִית וְיִמְצָא הַסֶּבֶה.	וּפָגַע.
אוּלֵי בְּזִדּוֹן, אוּלֵי בְּשִׁגְגָה,	שֶׁמֶשׁ הִרְגָה כִּי זָרְחָה וְיִקְדָה,
אוּלֵי בְּמִקְרָה הַצְבִּיָּה נִהְרָגָה.	לוֹ שֶׁלֵּג יָרַד שֵׁם לֹא הַפּוֹגָה
אוּלֵי אֲשַׁמְתָּה שֶׁצְבִּיָּה הִיא נוֹלָדָה	הָיָה הַצִּיד תוֹלָה אֶת נִשְׁקוֹ,
עֲנָה עֲנָה	לְחֵם פּוֹרֵס לְבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ.
כְּמוֹ צְבִיּוֹת מְסוּגָה	הֵם מְצָאוּ צְבִיָּה,
בְּמִקּוֹם לְהִיּוֹת נִמְרָה אוֹ דְבָה,	מִה זֶה הָיָה
זוֹ אֲשַׁמְתָּה שֶׁנוֹלָדָה עֲנָה.	מִה זֶה הָיָה,
הֵם מְצָאוּ צְבִיָּה,	מִי אִשָּׁם בְּרָצַח
מִה זֶה הָיָה	הַצְבִּיָּה.
מִה זֶה הָיָה,	